

השלכת פסולת אישית במרחב הציבורי בישראל

אפיון התופעה ודרכים להתמודד איתה

דצמבר 2021

נעמה לב

וד"ר דפנה גן

דברי פתיחה

כל אדם בכל מקום וזמן שואף להימצא בסביבה נקייה אך ישראל 2022 אינה נקייה כלל וכלל. הטענה המקובלת היא שיש בחברה הישראלית קבוצות אנשים אשר הם בעיקר מלכלכים את המרחב הציבורי. עוד טענה נפוצה היא שצריך לחנך את הציבור כמו בקמפיין להצלת פרחי הבר ולחלק קנסות שיגרמו לאנשים להבין דרך הכיס.

המחקר החדש מציע תובנות משמעותיות ומעמיקות אשר אינן בהכרח 'מיישרות קו' עם הטענות הנפוצות אשר הוצגו לעיל. המחקר מספק גם מבט אל 'מאחורי הקלעים' של העשייה המערכתית ממסדית למען הניקיון ומתברר שהיקף העשייה הוא נמוך מאוד ואין אפשרות ריאלית שהיקף העשייה הנוכחי ייתן מענה להיקף הנרחב של תופעת השלכת הפסולת במרחב הציבורי ובכלל זה המרחב האורבני והשטחים הפתוחים.

ברמה האישית – רבים מאתנו מלכלכים ולא עושים את המאמץ הנדרש כדי להבטיח סביבה נקייה. ברמה המערכתית - בעלי תפקידים בממשלה וברשויות, יודעים מה עליהם לעשות כדי להתמודד עם הבעיה אך בד"כ הם אינם מבצעים את הפעולות הנחוצות או שמבוצעות פעולות נחוצות אך באופן חד פעמי.

ברמה האישית

תהיה זו טעות לחשוב שרק 'ציבור מסוים' מלכלך את המרחב הציבורי משום שרבים מאתנו הישראלים מלכלכים ולעתים קרובות משליכים בדלי סיגריות, אריזת מזון או מסיכות ברחוב או בטבע. אנו עושים זאת מתוך זלזול, עצלות או חוסר פניות כמו גם מתוך סט תחושות שבין חוסר מודעות וחוסר תחושת שייכות, עבור לתחושת אדנות מוגברת וכלה בתחושת בעלות על המרחב הציבורי. בנוסף, כבר מגיל צעיר מרגילים אותנו שאם נלכלך יהיה מי שינקה אחרינו. כך לדוגמה בבית הספר אב הבית מנקה אחרי התלמידים, בערים מנקי הרחוב אוספים את הלכלוך שזורקים התושבים, בצבא עובדי הרס"ר מנקים את הבסיסים, בטבע עמותות ומתנדבים מנקים אחרי הנופשים. ניתן לומר שאנו מאמינים שאם נלכלך ינקו אחרינו ולא יגרם כל נזק.

ברמה המערכתית (*)

חלק מבעלי התפקידים, ממשרדי הממשלה ועד למנהלים ברשויות (לדוגמה: מנהלי אגפי חינוך ורווחה, מנהלי אגפי שפ"ע) יודעים מה עליהם לעשות כדי לשפר את רמת הניקיון אך בחלק גדול מהמקרים בעלי התפקידים אינם עושים את מה שהם צריכים לעשות ואת מה שהם יודעים לעשות ותחת זאת הם בוחרים לבצע פעולות פחות אפקטיביות (כמו למשל הוצאת תלמידים למבצעי ניקיון).

מבוצעות גם פעולות אפקטיביות, לדוגמה חינוך או הפעלת צוות הסברה, אך פעולות אלו, בחלק מהמקרים מבוצעות באופן חד פעמי ולא בצורה רציפה ולא פעם באמצעות מתנדבים ולא באמצעות עובדים קבועים.

(*) נדגיש שאנו שואפים להציג תמונת מצב נאמנה ובשום אופן לא להאשים אף אדם ואף בעל תפקיד.

מי מלכלך

האם יש 'טיפוס מלכלך' או מכנה משותף לכל המלכלכים? המרואיינים חלוקים בדעותיהם. יש הטוענים שאין 'טיפוס מלכלך' ותופעת השלכת הלכלוך במרחב הציבורי היא התנהגות חוצת מגזרים, תרבויות, השכלה ומאפיינים סוציו אקונומיים. אחרים מציינים שיש מגזרים אשר מלכלכים יותר בהשוואה למגזרים אחרים. תופעה שעולה במחקר היא 'העברת האחריות' אנו מתקשים לתפוס את עצמנו כמלכלכים ומעדיפים להאשים את האחר בתופעת הלכלוך המרחב הציבורי. "זה לא אני זרקתי כאן לכלוך, זה השכן או אנשים מחוץ לעיר".

איפה הכסף

המרואיינים מהרשויות מעידים על מחסור בתקציבים שיסייעו להם לקדם את הנושא, זאת למרות שבקרו לשמירת הניקיון יש תקציב ייעודי גדול לנושא אך התקציב אינו מגיע אליהם. עוד בעניין תקציבים, בעלי תפקידים מעידים על קשיים בירוקרטיים רבים לצד 'סחבת' בקבלת תקציבים ותמיכות ממשרדי הממשלה.

מי יוביל את הדרך

המרואיינים מבינים שהתמודדות עם אתגר הניקיון הינה משימה מורכבת שמצריכה תקציב גדול וקבוע, הובלה ברמת הממשל הארצי ושיתופי פעולה של משרדי ממשלה משום שרשות מקומית, אינה מסוגלת לבדה לשנות דפוסי התנהגות אשר נפוצים בכלל הציבור. המרואיינים כובלים על משרדי הממשלה שאינם עושים את המוטל עליהם. לדוגמה משרד החינוך מסתמך על המשרד להגנת הסביבה שנרתם לבצע חינוך להטמעת ערך הניקיון, אך תקציבו הוא קטן ביחס לתקציב משרד החינוך ויכולת הפעולה שלו ברשויות היא נמוכה יחסית.

מחסור בידע מקצועי

המרואיינים הציגו את בעיית המחסור בידע וניסיון מקצועי ומחסור בכוח אדם מקצועי בתחומי חינוך, הסברה, ניהול תשתיות ואכיפה. כך למשל חלק מהמרואיינים העידו כי גם אם יגיעו סכומי כסף גדולים הם כמנהלים לא ידעו כיצד להשתמש בתקציב למשל לצורך חינוך משמעותי וערכי בנושא.

חלוקת המשאבים

המרואיינים מבינים כי יש לחלק את המשאבים כך שיופנו תקציבים לחינוך והסברה, לצד מניעה ואכיפה אך בפועל, בחלק מהמקרים, הם עצמם מפנים את מרבית המשאבים לפעולות ניקוי ורק חלק קטן מהמשאבים מופנה לחינוך והסברה. כלומר הם מתמודדים עם הסימפטום ולא עם הבעיה.

יחסים בין העירייה לתושבים

בעיה נוספת שמוצגת ע"י מרואיינים מהרשויות הם יחסי 'ספק – לקוח' אשר מאפיינים לעתים קרובות את היחסים בין העירייה (ספק) לתושב (לקוח). התושב משלם ארנונה ומרגיש שעל הרשות לשרת אותו, מבחינת התושב האחריות על הניקיון היא בידי הרשות. העירייה מצידה, רודפת אחרי הלכלוך כדי לרצות את התושב. לשם המחשה: התושב זורק לכלוך ברחוב ואחר כך מתלונן שרמת הניקיון נמוכה ודורש שהרשות תנקה.

השלכת פסולת אישית במרחב הציבורי בישראל, אפיון התופעה ודרכים להתמודד איתה

את 'מחיר הלכלוך' כולנו משלמים כשאנו יוצאים מבית נקי אל רחוב מלוכלך או אל טבע עמוס בשקיות וכלים חד פעמיים. מן המחקר עולה כי יש סדרה ארוכה של פעולות הכרחיות שאפשר וצריך לבצע אך מסיבות שונות פעולות אלו כמעט ואינן מבוצעות או מבוצעות באופן חלקי בהובלת עמותות ו/או מתנדבים אשר אורך הנשימה שלהם קצר ופעילותם אינה יכולה להוות תחליף לעשייה מערכתית, ממשלתית ורשותית.

עמותת נקי סימנה ארבע זירות פעולה אשר עולות בקנה אחד עם חלק מתוצאות המחקר. בארבעתן מוכרות וידועות דרכים ופעולות לשינוי המצב ולהגברת הניקיון אך בפועל בעלי תפקידים כמעט ואינם מיישמים אותן.

חינוך

הטמעת 'ערך הניקיון' מחייבת תוכניות וסל שעות. בפועל – אין כמעט תוכניות שפועלות בבתי ספר, אין רציפות ואין כמעט תקציבים. לואקום שנוצר נכנסו עמותות אף שאין להן יכולת להוות תחליף לפעולה מערכתית סדורה ורציפה. תורנות הכיתה צומצמה, אב הבית ועובדיו הם האחראים על ניקיון הכיתות. התוצאה – תלמידים רבים מלכלכים כפעולה שגרתית, חלק גדול מאוד מהכיתות מלוכלכות! באין הנחיה ברורה - מורים רבים מתעלמים מהבעיה ומלמדים אף שהכיתה מלוכלכת ובכך הם מעבירים את המסר שהניקיון אינו חשוב.

הסברה

רמת ניקיון טובה בטבע מצריכה, בין היתר, צוות הסברה כדרג ניהולי בשטח. הסברה אישית מנופש לנופש ובמרכזה 'כללי התנהגות מכבדים' מקטינה את הלכלוך וחוסכת כסף. בפועל – ברוב אתרי הטבע אין כמעט הסברה (בכינרת יש הסברה רציפה) ואז המבקר הממוצע נוהג איך שהוא מבין או איך שמתאים לו. התוצאה - במקרים רבים אתרי הטבע מלוכלכים ולכלוך גורם לעלייה בהיקף תופעות שליליות אחרות. לדוגמה וונדליזם.

מחקר

יצירת תוכניות עבודה, הקצאת משאבים והכשרת בעלי תפקידים מחייבים התבססות מדעית. בפועל – נושא 'תרבות הניקיון' נחקר רק לעתים רחוקות, עד היום (2021) בוצעו בישראל פחות מ 10 מחקרים מקיפים ומשמעותיים. התוצאה – קבלת החלטות במקרים רבים מבוססת על תחושות אישיות ולא בהכרח על נתונים ומידע אמין ובדוק. בעקיפין היקף המחקר הדל משפיע על המחסור בתוכניות עומק ועל המחסור במשאבים.

מנקי הרחוב

רמת ניקיון טובה בעיר חייבת להתבסס, בין היתר על העסקת עובדים בריאים ובעלי מוטיבציה ותשלום שכר ראוי. עובדי ניקיון מתאימים יבצעו הסברה לתושב במקביל לניקיון. בפועל – כמנקי רחוב עפ"י רוב מועסקים מבוגרים, חסרי מוטיבציה (למשל ערבים אשר עובדים בעיר יהודית) ושכרם נמוך מאוד. התוצאה – כולם מפסידים. התושבים אינם 'נהנים' מעיר נקיה, העירייה סופגת תלונות והעובדים לא רואים עתיד בעבודה.

"אי שפיות. לחזור שוב ושוב על אותה פעולה ולצפות לתוצאה אחרת" (אלברט איינשטיין)

מבצעי ניקיון עדיין נפוצים מאוד. יוזמיהם סבורים כי הם גורמים לציבור להפסיק ללכלך אך המחקר (והניסיון) מלמדים כי זו טעות. כנגד מבצעי הניקיון נטען כי הם מחזקים בקרב הציבור את התחושה שיש מי שינקו.

על המחקר

המחקר הוא פרי חלומם של חברי עמותת נקי והחברה להגנת הטבע. עמותת נקי פועלת במטרה להבטיח שהמרחב הציבורי יהיה נקי כפועל יוצא של התנהגות אחראית מצד הציבור. בעמותה מקדמים את תחומי החינוך, הסברה, המחקר והמדיה לצד הצגת מודלים ישימים לצמצום תופעת השלכת הפסולת בעיר ובטבע. החברה להגנת הטבע עוסקת בשמירה על הטבע בדרכים מגוונות ובהם גם באמצעות חינוך לניקיון. מטרת המחקר היא העמקה והעשרת הידע והנגשתו לבעלי תפקידים בממשל, לחברה האזרחית ולציבור הרחב.

המחקר בוצע ע"י המרכז לחינוך לקיימות בסמינר הקיבוצים. החוקרות, ד"ר דפנה גן ונעמה לב, ערכו ראיונות אישיים חצי מובנים עם 53 בעלי תפקידים אשר בעבודתם קיים ממשק 'קהל - מרחב ציבורי - ניקיון'. המראיינים נבחרו מתוך שאיפה להביא את הדעות והתובנות אשר מייצגות את מגוון החברה הישראלית, משום כך נבחרו בעלי תפקידים ברשויות מערים גדולות ועד מועצות אזוריות קטנות וניתן דגש לגיוון במצב סוציו אקונומי רשותי. השתתפו במחקר גם בעלי תפקידים מארגוני ניהול טבע, אקדמיה, מומחים מהחברה האזרחית, אנשי חינוך ועוד. סה"כ 53 ישראלים. יהודים וערבים, חילונים וחרדים, עובדי מדינה ואזרחים. בזכותם זהו מחקר מקיף ומעמיק אשר מספק מבט אותנטי אל הדרך שבה מתנהלים הדברים בשטח.

המחקר מתמקד בהשלכת פסולת אישית כגון בדלי סיגריה, מסטיק, כלים חד פעמיים, שקיות, אריזות מזון וכו' השלכת פסולת אישית נחשבת לפעולה (כמעט) נורמטיבית בחברה הישראלית.

בעת כתיבת שורות אלו (02.2022) במשרד להגנת הסביבה פועלים במרץ ובתחושת שליחות לקדם "תכנית לאומית לשמירה על הניקיון במרחב הציבורי", בין היתר באמצעות הקמת מינהלת ניקיון ארצית ובאמצעות קולות קוראים לדוגמה – ק"ק לשיפור רמת הניקיון ברשויות באמצעות פעילויות והתערבות שתכליתן שינוי דפוסי התנהגות. אנו מברכים את המשרד להגנת הסביבה, את השרה להגנת הסביבה תמר זנדברג ואת הדרג המקצועי במשרד על התנופה המורגשת ועל קידום העשייה בתחום הניקיון. בנוסף, ארגוני ניהול טבע מקדמים לאחרונה את תחום ההסברה באמצעות הפעלת צוותי הסברה וזהו צעד משמעותי ואנו מברכים עליו.

לסיכום,

אנו מקווים שהמחקר יסייע בהכוונת העשייה אשר תכליתה צמצום תופעת השלכת הפסולת במרחב הציבורי. היקף המחקר מעמיד אותו בשורה הראשונה של בסיסי הידע שיש להכיר וללמוד כחלק מתהליך פיתוח תכנית הוליסטית להתמודדות עם אתגר הניקיון וכחלק מבחינת היקף המשאבים הדרושים ואופן חלוקתם.

[קישור למחקר המלא](#)

בברכה,

תומר אשל – מנכ"ל עמותת נקי